

In de jaarboeken van De Cromme Leeck van de afgelopen drie jaar komen we regelmatig artikelen tegen die betrekking hebben op de familie Saal, die zo'n belangrijke rol heeft gespeeld in de geschiedenis van Wognum. Daarbij is al gebleken dat de familie Saal één van de oudste families in Wognum is. De geschiedenis van deze familie blijft een boeiend onderwerp. Door ir. C. Koeman is in het verleden al eens de stamboom van deze familie uitgezocht vanaf Jan Saal, geboren in 1585. Deze stamboom is uitgegeven in de serie Westfriese geslachten in 1963 en is in te zien in het Westfries Archief in Hoorn. Tijdens mijn bezoeken aan dit archief kwam ik nog vele oudere gegevens tegen over deze familie. Deze zijn hieronder beschreven en in de historische context geplaatst.

Van Fries naar Hollands

Hoewel West-Friesland tot ongeveer 750 voor Christus bewoond geweest is en daarvan ook in Wognum sporen zijn teruggevonden, moesten deze bewoners onze regio verlaten als gevolg van de ernstig verstoorde waterhuishouding. Gedurende 1500 jaar zou het gebied onbewoond blijven. Een periode waarin veenvorming tot ontwikkeling kwam en er sprake was van een zompig moerasgebied.

Pas tussen 850 en 950 na Christus keerden de eerste bewoners terug en begonnen zij met de eindeloze klus om het moerasgebied te ontwateren en geleidelijk aan om te vormen tot een gebied dat voor landbouw en veeteelt uitstekend geschikt was. Ook de bevolking en het aantal nederzettingen namen gestaag toe. Rond 1250 was heel West-Friesland ontgonnen.

Opkomst en neergang van Frisia

Het koninkrijk Frisia ontstond na de Grote Volksverhuizing tussen 450 en 500. Het was een uitgestrekt gebied, vanaf de Weser in Noord-Duitsland tot aan de Schelde in België, inclusief de provincie Utrecht en het Gooi. Na de slag bij Borne in 734 (Karel Martel) kwam Frisia onder Frankisch beheer. Rond 800 werd het oude Frisia toegevoegd aan het Karolingische Rijk. Na de dood van Karel de Grote in 768 en ruzies over zijn opvolging, zagen de Vikingen en Noormannen kans om bestuurlijke voet aan de grond te krijgen in de personen van Harold en Rorik, die in 841 beleend werden met grote delen van Frisia. In 881 werd dat gebied beleend aan Godfried de Noorman. Deze werd echter in 882 vermoord door Gerwulf, een afstammeling van het Friese koningsgeslacht van de Wulfingen. Als beloning

kreeg Gerwulf van Karel de Dikke Frisia in leen en ontving hij de titel van graaf. Niet alleen Gerwulf, maar alle graven zagen geleidelijk kans om steeds onafhankelijker te worden, zodat eigenlijk vanaf 900 weer sprake was van een redelijk onafhankelijk Frisia.

Tussen 950 en 1350 nam de omvang van Frisia echter steeds verder af door nieuwe veroveringsdrift uit het Frankische gebied en vanuit Zuid-Holland door de Hollandse graven.

West-Friesland onderworpen aan de Hollandse graven

Van oudsher viel West-Friesland onder het Friese gebied en ook het Friese recht was er van toepassing. Dit blijkt wel uit het feit dat West-Friesland (als één van de zeelanden) deelnam aan de bijeenkomsten onder de Upstaalse boom in Aurich (Friesland) in 1216, waarin allerlei wetten en regels werden vastgelegd in gezegelde oorkonden.

Met de toenemende West-Friese welvaart kregen de graven van Holland steeds meer interesse in dit gebied, ze zagen daarin een uitstekende potentiële bron voor belastingheffing. Nadat in 1170 en 1196 grote veengebieden tussen Friesland en West-Friesland waren weggeslagen en het Almere zich begon te vormen, werd de afstand met het Friese gebied in fysieke zin aanmerkelijk groter en namen de kansen voor de Hollandse graven om het gebied te onderwerpen allengs toe. Vanaf 1132/1133 vielen de Hollandse graven met de nodige regelmaat (elf maal) het gebied binnen om het te onderwerpen. De West-Friezen verzetten zich echter hardnekkig. Er vonden veel veldslagen plaats en in 1256 zakte graaf Willem II bij Hoogwoud door het ijs waarna hij werd doodgeslagen.

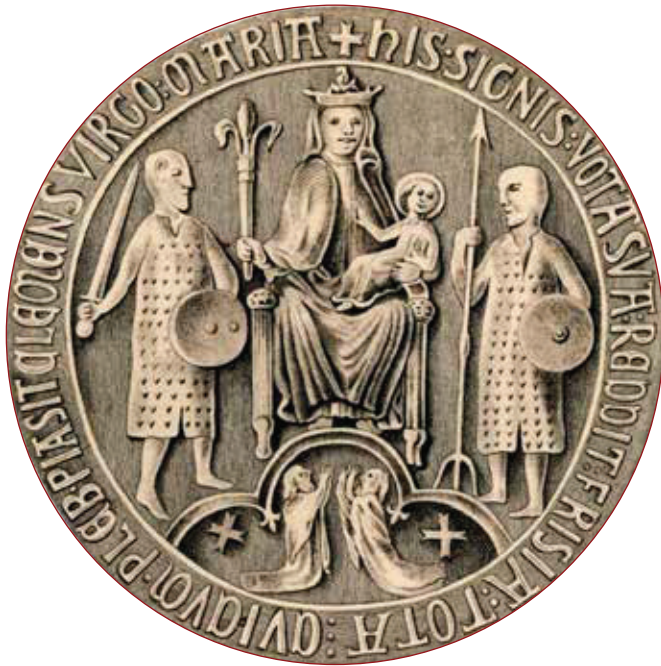
Vredesverdragen van 1289 en 1296

In 1289 werd West-Friesland op de knieën gedwongen door Jan van Avesnes, nadat hij bij Wijdenes was geland. De vier Ambachten: de Drechter Friezen, de Houtwouder Friezen, de Geestmannen en de mensen van het Niedorpingher Ambacht werden tot een vredesverdrag gedwongen. Het Friese recht werd afgeschaft, daarvoor in de plaats kwam het Hollandse landrecht. Daarnaast werd het dijkbeheer georganiseerd.

Toen West-Friesland in 1296 nog eenmaal in opstand kwam tegen het gezag van graaf Floris, eindigde dit in een debacle. Veel mensen verloren het leven. Enkhuizen werd platgebrand en het dorp Vroonen werd met de grond gelijk gemaakt. Om het gebied in de hand te houden werden een aantal kastelen gebouwd, zoals Radboud in Medemblik en de kastelen Nuwendoorn

bij Eenigenburg en Nieuwburg en Middelburg bij Alkmaar. Nabij Wijdenes werd eveneens een versterking gebouwd. Graaf Floris V hield de touwtjes stevig in handen. De door hem benoemde baljuw die in Medemblik zijn zetel had en een aantal door hem benoemde schouten, zorgden voor het nodige toezicht.

Ook latere pogingen van het Upstaals Verbond in Friesland tussen 1323 en 1327 om de invloed van de Hollandse graven te keren, leverden geen resultaat op.

Het zegel van het Upstaals Verbond.

De Friese kloosterbezittingen in Waterland en West-Friesland

Aan de basis van de ontginning van West-Friesland stond de kennis die op dat gebied inmiddels was opgebouwd in verschillende Friese en Hollandse kloosters. Het Odulphusklooster in Stavoren werd in 838 gesticht en de abdij in Egmond in 922. Met de kerstening van deze regio kwam ook de kennis op het gebied van ontginning, waterbeheer en dijk aanleg deze kant op. Daarmee verkregen vooral de vijftig Friese kloosters (met name Mariëngaarde, Bloemhoven, Ludingakerke, Hemelum en Lidlum) naast zielenwinst ook grote oppervlakten grond met hoeven en vee in eigendom in Waterland en West-Friesland. Bekend is dat in 1235 door het klooster Mariëngaarde in Hallum twee uithoven worden gerealiseerd op het eiland Marken. Ook de kloosters Bloemkamp en Klaarkamp bezaten aanzienlijke hoven in Waterland, evenals het St. Maartenklooster uit Ludingakerke. En op Markerhoofd hadden de Friese monniken 345 deympt grond in bezit (bijna 200 ha), in Monnickendam 50 deympt (bijna 20 ha) en op Marken bezat men verder 28 paarden, 120 koeien, 18 varkens met daarnaast nog ganzen en eenden. Ook in West-Friesland hebben de Friese monniken zich bijzon-

der actief getoond. Uit archiefonderzoek is gebleken dat ze bezittingen hadden in Wervershoof (90 ha), in Lutjebroek (35 ha), in Hoogkarspel, Grootebroek, Benningbroek, Sijbekarspel, Zwaag, Hauwert, Oostwoud, Midwoud en Oosterleek. Daarbij hoorden verschillende woningen, boerderijen en vele stuks vee. Het is in deze context dat we de eerste Zael zullen tegenkomen. Naast de religieuze en economische rol was de juridische rol van de Friese monniken in deze regio dus nogal groot en vormden zij als zodanig een 'Friese macht' van belang. Deze strekte zelfs zo ver dat graaf Willem zich genoodzaakt zag om in een oorkonde van 6 oktober 1317 vast te leggen dat de proost van het Friese klooster in Hemelum het recht had om zijn eigen monniken in West-Friesland te corrigeren en te berechten, ook zelfs bij geschillen tussen de monniken en de overige bewoners in deze regio. Dit met uitzondering van de zware delicten, die aan de graaf voorbehouden bleven. De proost van Hemelum (bij Stavoren) kwam daartoe tweemaal per jaar op Pinksteren en het feest van Sint Banisse per boot naar Medemblik om zich met de rechtspraak bezig te houden. Zijn gerechtelijke uitspraken werden zelfs met behulp van de grafelijke baljuw afgedwongen.

Rond 1300 zijn Waterland en West-Friesland echter definitief losgeweekt van het oude Frisia en onderdeel geworden van Holland. Daarmee was echter de expan-

De West-Friese guerrilla tegen de graven van Holland duurde ruim 150 jaar. Pas in 1289 wisten de graven de volledige macht over West-Friesland in handen te krijgen. Bron: Bosatlas geschiedenis Holland.

siedrift van de Hollandse graven nog niet ten einde. De havens van Hoorn, Medemblik en Enkhuizen lokten en zouden de springplank vormen voor nieuwe veldslagen. De macht van de Friezen, zowel die van de Friese kloosters als die van het grafelijke Friese hof, moest gebroken worden.

De eerste Saal

Onze Hollandse graaf Willem IV wilde de veroverde gebieden West-Friesland en Waterland zo snel mogelijk 'verhollandsen'. Hiertoe werd onder andere het Friese recht afgeschaft en vervangen door het Frankische recht. De Friese monniken, zijnde representanten van het Frisia aan de overzijde van het Almere, boetten aan invloed in. Graaf Willem ontnam al deze 'Friese bezittingen' aan de monniken, hield uitverkoop en vulde met de opbrengsten ervan zijn schatkist aan om het financieel mogelijk te maken de strijd overzee tegen Frisia voort te zetten. We weten dat de gronden in Wervershoof, Lutjebroek en Oosterleek door de graaf in 1345 in bezit zijn genomen. Daar werd vee in gejaagd, een gedeelte werd verpacht en een ander deel verkocht.

In 1344 gaf graaf Willem opdracht aan zijn baljuw van Amstelland, Florens van Boeckhorst, om daar de Friese monniken te verjagen, hun goederen te verkopen en hun land te verhuren. Florens van Boeckhorst en zijn

manschappen scheepten zich in Weesp in en voeren met hun koggenschepen naar Marken.

De Friese monniken werden gevangen gezet en verbannen. De eigendommen van de monniken, waaronder de twee uithoven en de daarbij behorende landerijen, werden in bezit genomen. Graaf Willem en Florens van Boeckhorst hadden inmiddels bekend laten maken aan de kooplieden van Amstel, Abcoude, Loenen, Waterland en Zeevang dat er uitverkoop zou plaatsvinden van deze eigendommen tijdens een veiling. De rijke kooplieden uit Amsterdam en Waterland zoals de heren Van Veen, De Waal, Grebbers, Zael en Ruysch lieten niet op zich wachten. Na zes dagen veilen waren alle goederen verkocht en de resterende gronden verpacht. Het bijbehorende jaartal is 1344!

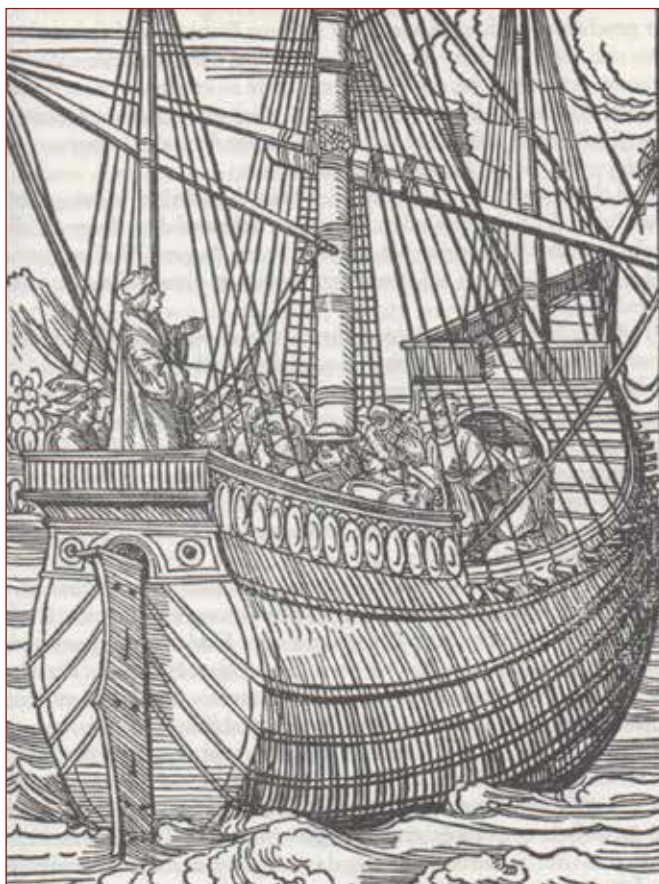
Zael moet worden aangemerkt als een rijke koopman. We kennen uit deze periode de gebroeders Adam en Jacob Zael (geboren rond 1300/1310). Jacob Zael blijkt een deel van de gronden van de Friese monniken gekocht te hebben. De heer van Purmerend, Willem Eggert, kocht de uithof op Marken. Dochter Imme van de laatstgenoemde schenkt in 1415 de hofstee op Marken aan het klooster van de Oude Nonnen in Amsterdam. Jacob Zael was gehuwd met Lieuwen (Lidwina). Uit allerlei archiefstukken kennen we ten minste zeven zonen, namelijk:

1. Jan Zael, zeepzieder van beroep, gehuwd met Vroutgen. Zijn vier kinderen kozen allen voor het geestelijke leven: Gerbrant was priester, Herman monnik, Elisabeth non en Claes broeder. Vader Jan huurde in 1392 een tuin van zijn broer Pieter in Amsterdam.

2. Gijsbrecht (de oude) Zael, was priester en een leerling van Gerrit de Grootte (zijn biechtvader). Hij woonde in 1392 in de Warmoesstraat en was van 1400 tot 1414 overste van het Begijnhof. Ook was hij de stichter van het klooster van de Augustinessen in Amsterdam (de Oude Nonnen). Hij kreeg hiervoor toestemming van hertog Albrecht van Beieren op 27 januari 1393. Het klooster werd gerealiseerd net buiten de poorten van Amsterdam op de gronden van zijn broer Pieter. Ook had Gijsbrecht een nauwe relatie met het klooster Windesheim.

3. Ghiselbrecht Zael. We kennen hem als koopman en we weten dat hij vanaf 1386 schepen was in het stadsbestuur van Amsterdam. Over zijn zoon Willem vertel ik hierna meer.

4. Pieter Zael. Van hem is bekend dat hij als grootgrondbezitter en projectontwikkelaar zijn geld verdiende. Hij had grote oppervlakten grond opgekocht net buiten de stadspoorten van Amsterdam. Uiteraard wist hij van zijn broers dat deze gronden nodig zouden zijn voor de geplande stadsuitbreidingen. Hij bezat de gronden tussen de Kloveniersburgwal, de Doelenstraat en de Slijkstraat in het huidige hartje van Amsterdam.

Houtsnede van Johannes Geiler van Kaisersberg uit het boek *Nauicula Penitential* 1522.

De Pieter Jacobszoonsteeg (achter de Dam) is nog steeds naar hem vernoemd. Ook Willem Eggert kocht van hem grond voor een woning in de nabijheid van het Oude Nonnenklooster. Ook kennen we zijn zoon Joest. 5. Simon Zael komt eveneens voor in de lijst van bestuurders in Amsterdam. Ook hij is schepen geweest. Uit 1398 vinden we van hem een schenking (grond) aan het klooster van de Oude Nonnen.

6. Ook broer Dirck Zael was een periode schepen in de stad Amsterdam, gelijktijdig met de zoon van Willem Eggert: Jan Eggert, in 1418. We kennen zijn zoons Jan (woonachtig aan de Kalverstraat), Peter (die naast het klooster woonde en daarmee in onmin verkeerde blijkens een geding van 25 mei 1463) en Jacob, die eveneens gronden aan de Oude Nonnen verkocht in 1458. 7. Claes Zael, eveneens zitting hebbend in de schepenbank van Amsterdam.

Als we aan de hand van de vele aktes uit het archief van de Oude Nonnen van Amsterdam terugrekenen, dan moeten deze broers geboren zijn in de periode tussen 1345 en 1365. We treffen de Amsterdamse familie Zael voor het eerst in de 13e eeuw in Amstelland. Het mag wel zéér opvallend worden genoemd dat het oudste gemeentewapen - dat van de gemeente Ouder Amstel - geheel overeenkomt met het familiewapen van de Zaelen. Dit wapen bestaat uit een rode achtergrond, met daarin twee dwarsbalken, waarbij de eerste dwarsbalk is voorzien van drie andreaskruisen en de tweede van twee andreaskruisen. Slechts de kleur van de dwarsbalken wijkt af! Ook het iets jongere gemeentewapen van Nieuwer-Amstel kent een soortgelijke verschijningsvorm, maar mist in de bovenste balk één andreaskruis! Ten slotte zien we ook in het nog iets jongere wapen van Amsterdam drie andreaskruisen terugkomen! Dit kan uiteraard toeval zijn, maar nader onderzoek zal wellicht aantonen dat er een direct verband is tussen deze wapens, waarbij het kip-en-eiverhaal wel bijzonder intrigeert. Voor toekomstig onderzoek wellicht een interessant item.

De Amsterdamse tak van de familie Zael staat aan de basis van de familie Saal in Wognum. Wellicht is zoon Claes (nummer 7) dezelfde, die we straks zullen tegenkomen in Wognum. Indien dit niet het geval is, zal hij vermoedelijk een neef zijn met dezelfde naam, zijnde een zoon van Adam Zael.

„De familie Sael voerde als wapen: op rood twee zilveren dwarsbalken, waarvan de bovenste beladen met drie, de onderste met twee liggende zwarte kruisjes. In den rechterbovenhoek van het schild plaatste Pieter (1376) een gouden lelie; Jacop die Sale Claesz. (1401) een zwaantje; Dirc Jacop Gyse Sael (1379) een zilveren klaverblad en Willem die Sael (1404) een gekeerde halve maan 9).

Bron: *Bijdragen aan de geschiedenis van het bisdom Haarlem.*

Zael en Ruych in 1344

De kooplieden Zael en Ruy(s)ch worden in 1344 in één adem genoemd. Hoewel afkomstig uit de omgeving van Amsterdam, kan het haast niet anders dan dat deze Zael in directe relatie staat met de eerste Zael die we later in Wognum zullen aantreffen. Dit komt mede door de combinatie met de naam Ruy(s)ch. Deze beide namen komen we namelijk in het verdere verhaal in de kernen Nibbixwoud en Wognum tegen vanaf 1392. Ook de innige relatie met hertog Albrecht van Beieren en Willem Eggert (die we ook nog in Wognum tegen zullen komen) maken dit vermoeden aannemelijk. In het *Chronicon Hoernensis* uit ongeveer 1523 lezen we over de achtergronden van de familie Saal het volgende: 'Zo was daar een zekere Zael in onze stad (Hoorn) woonachtig, een edelman van oude Friese familie'. Een goede komaf staat dus wel vast.

De netwerken van de familie Zael

Aangenomen mag worden dat koopman Zael over een uitgebreid handelsnetwerk beschikte. Niet voor niets werd hij tezamen met andere rijke kooplieden uit die regio door graaf Willem en zijn baljuw van Amstelland uitgenodigd om te komen bieden op de kloostergoederen. Hij stond dus als rijk koopman bekend rondom Amsterdam en ook bij de graaf en zijn baljuw. Zijn adellijke afkomst doet vermoeden dat de familie Zael ook in die kringen de nodige bekendheid en invloed genoot. Het moet waarschijnlijk worden geacht dat de Zaelen in een directe familierelatie stonden met de graaf. Het is daardoor zeer waarschijnlijk dat de familie Zael zich in hoge adellijke kringen bewoog en goed op de hoogte was van alle twisten tussen graven en leenmannen. Dit gaf uiteraard een avontuurlijk bestaan: geld verdienen, meespelen in intriges, meedoen in gevechten, schipper/koopman, kaperij, internationale havens, et cetera. Ook had de Amsterdamse tak van de familie nauwe banden met het stadsbestuur van Amsterdam. Naast de hiervoor genoemde schepenen komen we nogal veel de naam Willem Zael (zoon van Ghiselbert Zael - hierboven no 3 - en vermoedelijk een oomzegger van Claes Zael) tegen, in latere jaren in allerlei gerechtelijke procedures voor het hof van Holland. Op 18 april 1440 werd deze Amsterdamse koopman, tezamen met drie andere schippers, gemachtigd door de schout van Amsterdam om met de koning van Noorwegen een overeenkomst te sluiten tegen Christoffel van Beieren, die de Hollandse handel op de Noord-Duitse steden blokkeerde. Er ontstond een groot gebrek aan graan in de Hollandse steden.

Onze vier schippers mochten, aldus de schriftelijke kaperbrieven, ongelimiteerd schade toebrengen aan de gemeenschappelijke vijand. Wel moesten zij voorkomen dat ten onrechte schepen in beslag worden genomen.

Christoffel van Beieren, koning van Denemarken en Noorwegen van 1442 tot 1448.

Willem Zael en zijn kompanen ontvingen van de stad Amsterdam 4000 gouden ridders om een deel van de onkosten te betalen. Dat hun strijd met de 'Wendische' steden redelijk succesvol was, vinden we regelmatig terug. Voor het hof van Holland dienden in 1440 en 1441 een viertal gerechtelijke procedures van buitenlandse eigenaren van gekaapte schepen, die probeerden de geleden schade aan goederen en schepen te verhalen. Dat onze Willem Zael daarbij niet altijd even zorgvuldig handelde, blijkt wel uit het feit dat hij regelmatig werd veroordeeld om de geleden schade te betalen en de schepen terug te geven. Het ging daarbij om schepen uit Engeland, Denemarken, Vlaanderen en Duitsland.

Neef van de hertog

Hertog Albrecht van Beieren had het in 1392 over zijn neef Claes die Saele, toen die benoemd werd tot schout van Wognum, Wadway, Nibbixwoud en Hauwert. Er waren dus kennelijk ook familierelaties op hoog niveau. Ook in latere contacten zien we dat Claes Zael zich - ondanks zijn woonplek in het geringe dorpje Wognum - nog steeds op hoog niveau beweegt. Uit 1416 komen we namelijk een transactie tegen tussen Sael en Willem Eggert, die op 4 november 1410 tot heer van Purmerend en Purmerlant wordt benoemd door graaf Willem IV. Ook andere transacties met onder anderen de heren van Montfoort (de hofstede in Nibbixwoud aan de Oosterwijzend) wijzen op een groot en belangrijk netwerk waarin de familie Zael in die jaren verkeert. Wel moest men steeds uiterst alert blijven op allerhande politieke ontwikkelingen en tijdig de bakens blijven verzetten naar het centrum van de macht. Een verkeerde politieke keus zou immers al snel leiden tot verlies van rechten en goederen.

Nader onderzoek in de archieven van Amsterdam en omgeving zal ongetwijfeld leiden tot nog meer kennis over de familie Zael, waarbij veel aanvullende gegevens uit de periode tussen 1300 en 1400 beschikbaar kunnen komen. Ook zal dan ongetwijfeld de directe relatie kunnen worden aangetoond tussen koopman Zael uit Amsterdam en vermoedelijk zijn zoon Claes de Saele die in 1392 tot schout van Wognum werd benoemd. Hetzelfde geldt voor de familie Ruy(s)ch, kooplui in de regio Amsterdam, van wie we de vermoedelijke kinderen eveneens in Nibbixwoud en Wognum zullen tegenkomen.

Schieringers en Vetkopers

In zijn streven om de Friese invloed in de nieuwe Hollandse gebieden terug te dringen, zette graaf Willem een aantal vervolgstappen, die het resterende Frisia aan de overzijde van het Almere diep verscheurden. Door de ontneming van alle eigendommen van de Friese kloosters in Holland ontstonden er grote ruzies tussen de verschillende Friese kloosterorden over de te voeren politiek en strategie richting de Hollandse graaf. Tussen de schiere of grauwe monniken van de cisterciënzers van klooster Bloemkamp (de Schieringers) en de premonstratenzer monniken van Lidlum, die zich vooral bezighielden met vetweiderij van dieren (de Vetkopers), ontstond een langdurige vete. In deze vete werden ook de boeren en grondeigenaren in die directe omgeving betrokken, waardoor al snel heel Friesland bij deze ruzie betrokken raakte. Dit eindigde in een interne burgeroorlog. Door deze grote verdeeldheid onder de bevolking was er van een eensgezinde strijd vanuit Frisia tegen de machtspolitiek van de Hollandse graven steeds minder sprake. Gevolg was dan ook dat de bekende 'warfplaats' in Aurich, waar eeuwenlang de zeelanden van het Upstaals Verbond bijeengekomen waren, verplaatst werd richting Groningen.

De slag bij Warns

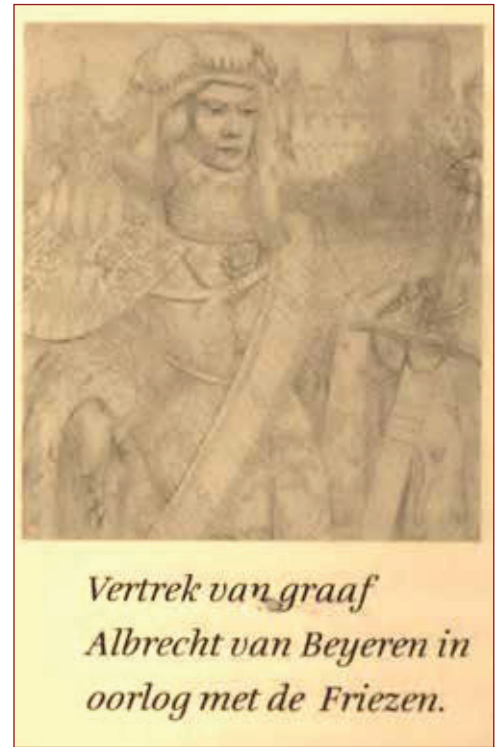
Na de verovering van West-Friesland in 1288 meende de graaf dat hij Frisia aan de overzijde van het Almere ook al behoorlijk in de tang had. De nieuw verworven havens van Medemblik, Hoorn en Enkhuizen vormden immers een prima uitvalsbasis naar de overzijde. Om het pas veroverde gebied in zijn greep te houden moesten er een viertal versterkingen/kastelen gebouwd worden. Maar de materialen daarvoor ontbraken hem in West-Friesland. Vandaar dat hij vanuit zijn nieuw verworven macht van de Friese kloosters eiste dat ze stenen zouden leveren voor de bouw van zijn kastelen. Aan dit verzoek werd niet vrijwillig voldaan. Wel werden er bij de Friese steenbakkerijen stenen gekocht en werd er bij Alkmaar een steenbakkerij gevestigd om in de behoefte van stenen te voorzien. De daarvoor benodigde klei werd opgebaggerd, onder andere uit het Wogmeer.

Het zou nog tot 1345 duren voordat graaf Willem IV besloot om de aanval op het overzeese Friesland te openen. Een leger van 500 man werd ingescheept in Enkhuizen en maakte de oversteek richting Stavoren. Bij de plaats Warns ging men aan land, maar men kwam tegen een grote overmacht van Friezen te staan die het gebied tot het uiterste verdedigden. De graaf verloor de slag, waarbij de meeste strijders omkwamen. De vluchtelingen verdronken nog voor zij de Hollandse schepen konden bereiken. Pas in 1401 gelukte het hertog Albrecht om een bruggenhoofd te vormen in Friesland met de inname van Sloten, Lemmer en fort Makkum. Echter in 1421 raakte men dit bolwerk al weer kwijt.

Claes de Saele, schout van Wognum

Na de vredes van 1288 en 1296 was West-Friesland tot Hollands gebied geworden. Het Friese recht werd spoedig afgeschaft en grotendeels vervangen door het Frankische landrecht. Slechts enkele kenmerken van het Friese recht bleven tijdelijk gehandhaafd. Zo werd het recht op weerwraak en bloedwraak (oog om oog, tand om tand) pas op 18 november 1492 afgeschaft door de hertog van Bourgondië. Ook de Friese rechtspraak door de proost van het klooster in Hemelum voor de West-Friese monniken werd pas in 1312 afgeschaft en verboden. Er werd een baljuw aangesteld in Medemblik die namens de graaf de rechtspraak in West-Friesland moest regelen. Toen aan het einde van die eeuw bleek dat deze vorm niet werkte en er grote verontwaardiging bleef bestaan over het functioneren van de baljuw, besloot de graaf om het systeem te wijzigen door meer rechten te verlenen aan de bannen (gemeenschappen) en om voor kleinschalige zaken op lokaal niveau recht te spreken. Wel verbond hij daaraan de voorwaarde dat de benoeming van deze plaatselijke schouten aan hem bleef voorbehouden. Hij wilde grip houden op de zaak. Om tot schout te kunnen worden benoemd moest men dan ook een goede verstandhouding hebben met de graaf en over een paar centen beschikken. De functie werd immers verkocht. De schout moest zijn beloning vinden in het opleggen van boetes.

In 1392 benoemt Albrecht van Beieren daarom Claes de Saele (zijn neef) tot schout van Wognum, Nibbixwoud, Hauwert en Wadway. Het betreft hier hoogstwaarschijnlijk de zoon of een familielid van de koopman Zael die wij rond Amsterdam zijn tegengekomen en die zich dicht bij het netwerk van de toenmalige graven en edelen bevond. Bovendien moest deze Sael een vertrouweling zijn van de graaf om zijn belangen te kunnen behartigen. Hiermee vestigde de eerste Zael zich dus in Wognum. Nog geen veertig jaar later komen we ook de familie Ruych in Wognum tegen. Vaststaat dat de families Ruych en Zael verwant waren aan elkaar. Men spreekt over 'afterzusterkinderen' ofwel zij

Graaf Albrecht van Beieren uit de Krooniek van Velius.

bezaten één gemeenschappelijke grootouder. We zullen de familie Ruych in het kader van dit verhaal nog nadrukkelijk tegenkomen.

Volgens het *Chronicon Civitatis Hoernensis* (British Museum/Library, afdeling manuscripten) uit ongeveer 1523, was Claes Sael een edelman uit oude Friese familie, woonachtig in Wognum. Zijn zeven zonen zouden daar allen eveneens een passende behuizing bezitten. Een aantal van de kinderen van Claes hebben we terug kunnen vinden in allerlei verschillende archieven. Bekend zijn: Nicolaas Sael, Melijs Sael en de zonen Lou, Hein, Jan, Pieter en Willem en ook dochter Aef. Daarover later meer.

Claes de Saele blijft schout van Wognum tot het moment dat Wognum in 1414 stadsrechten verkrijgt (de dorpen Wognum, Nibbixwoud, Hauwert en Wadway vormen tezamen deze stad). We weten dat Claes in 1423 inmiddels in Hoorn woont. De oude Claes Sael wordt op dat moment opgevolgd door een nieuwe schout. Garbrant Jacobs wordt op 19 december 1413 door graaf Willem in deze functie benoemd (mr. A. de Goede in *Swannotsrecht*, pagina 17).

Vis- en windrecht

Eveneens op basis van connecties met de graaf verkrijgt Jan Sael, vermoedelijk een neef van schout Claes Zael, op 7 januari 1395 van graaf Willem de visrechten van de Rijsdam en de Leek in het ambacht Wognum (regestenboek: Van Mieris, grafelijke rekeningen 1394). Kennelijk was dit gebaar noodzakelijk om Claes en zijn familie van de nodige aanvullende inkomsten te voorzien naast zijn vergoeding als schout, die een deel van alle boeten en inkomsten voor de graaf zelf mocht behouden. Verderop

in dit hoofdstuk zullen we zien dat Claes in de directe omgeving van de Leek en de Rijdsdam aan de Zomerdijk zal wonen, op de nu nog zo geheten Schoutsplaats. Deze visrechten lagen dus dicht bij huis.

In 1398 geeft schout Claes Sael in erfpacht uit het recht op molenwind aan Peter Suge, 'die gehuurt heeft in erfpacht den molenwind van de Kogge tot Woggenem voor een gouden nobel 's jaars, voor de molen die nu ter tijd staat tot Spanbroek, te betalen tot de winter binnen de vier heilige dagen (kerst).' Hij treedt daarbij op namens de graaf, die eigenaar was van de wind, en namens de koggen Wognum en Spanbroek. We mogen ervan uitgaan dat dit één van de oudere molens in dit gebied geweest is. De oudste schijnt nabij Enkhuizen te hebben gestaan (oud archief Spanbroek: nummer 1048-145).

Claes Sael als projectontwikkelaar

In 1416 vinden we Claes de Saele in de archieven (WFA: 1433 – 402) terug als verkoper van een stuk land in de vrijheid van Wognum, in de ban van Nibbixwoud. Deze gronden worden verkocht aan Willem Eggert, heer van Purmerend en Purmerland. Het is jammer dat het zegel van Claes Sael onder aan deze akte ontbreekt. Oorspronkelijk heeft het daar wel gezeten. In de verschillende leenregisters (zie onder andere het repertorium op de leenregisters in WFA: 162F36) van de graven van Holland en van de heer van Purmerend en dat van de heren van Montfoort komen we de naam van Claes Sael geregeld tegen als betrokkene bij allerlei transacties. Zijn zegel, in groene was, is bewaard gebleven in de archieven van de heren van Montfoort. Ook op internet vinden we duidelijke aanwijzingen dat Claes eigenaar geworden was (of in leen had) van gronden nabij de Kleine Zomerdijk, waar hij vermoedelijk rond 1393 de eerste stenen woning in Wognum heeft gebouwd: de nu nog steeds onder die naam bekende Schoutsplaats (zie internet: steenhuizen.htm#schoutsplaats). Als bewoners van de Schoutsplaats worden achtereenvolgens genoemd: Claes Zael (in 1393, 1414 en 1424) en zijn zoon Nicolaas Zael (1430) en Willem Zael Nicolaasz (1440). Zij bewoonden dus een boerderij in de nabijheid van de Kromme Leek en de Kleine Zomerdijk. Een plek die nogal wat last gehad moet hebben van het water van die veenvier (zie jaarboek De Cromme Leek 2010 en 2011: 'Het westelijke deel van de Kromme Leek', deel 1 en 2, door J.P.M. Groot).

Tegen die achtergrond zullen zij ongetwijfeld deel hebben uitgemaakt van de groep van vijftien Wognumers die in 1439 de dijk hebben doorgraven om water te lozen op de Kromme Leek. Dit omdat het waterschap de zogenoemde Haelsluis had verplaatst en een sloot had vergraven. Op 21 juni 1457 werd hierover een einduitspraak gedaan door het hof van Holland, nadat al een tussenvonnis was geweest op 4 december 1439. Opvallend daarbij is dat Melijs Claes Zaelenzoon

op dat moment vanaf 8 mei 1434 door de baljuw van Medemblik was benoemd tot vredemaker in de banne van Wognum. Zie hiervoor het artikel van Ad Kamma 2008, in het jaarboek 2008-2009 van de Historische Vereniging Medemblik. Onze Claes was dus van vele markten thuis. Het oude bloed van de koopmansfamilie heeft zich niet verloochend, zoals we ook in de verdere verhalen zullen zien.

Hoekse en Kabeljauwse twisten

Na de dood van graaf Willem in 1417 ontstonden ernstige ongeregelheden over diens opvolging. Jacoba van Beieren, zijn dochter, werd op 16-jarige leeftijd de enige erfgename van de gewesten. Dit zeer tegen de wil van heeroom Jan van Beieren, bisschop van Luik. Na veel geharrewar verwierf heeroom Jan in 1418 van de Duitse keizer de gewesten van zijn broer. In 1425 neemt Philips van Bourgondië het stokje van heeroom Jan over. Jacoba legde zich hier niet bij neer en de twee groepen (Jacoba en de Hoeken contra heeroom Jan/Philips en de Kabeljauwen) raakten slaags met elkaar. De verschillende edelen en steden sloten zich of bij de ene of de andere

groep aan. Hoewel West-Friesland zich aanvankelijk geheel achter Jacoba van Beieren schaarde en de Hoekse standpunten ondersteunde, ontstond in 1426 een breuk in deze eensgezinde benadering. Hoorn pleegde verraad en stapte over naar het kamp van de Kabeljauwen. Reden: de zoon van de burgemeester van Hoorn werd onthoofd omdat Jacoba weigerde gratie te verlenen. Ook Enkhuizen, Medemblik, Schellinckhout, Hem en Westwoud maakten de overstap naar het Kabeljauwse

kamp. De stede Wognum bleef trouw aan Jacoba van Beieren, onder leiding van zijn Hoekse schout Claes Zael. Immers: wiens brood men eet... Dit wil echter niet zeggen dat er binnen Wognum geen aanhangers waren van de Kabeljauwen. Van één familie is in ieder geval met zekerheid bekend dat zij vurige aanhangers van de Kabeljauwen waren, namelijk de Wognummer en Nibbiker tak van de familie De Ruygh. Dezelfde familie die we in 1344 tegenkwamen in Monnickendam en die verwant is aan de familie Zael.

Tot op het kerkhof in Wognum

Jacob van Beieren rustte een leger uit om de verschillende Hoekse steden te onderwerpen. Aanvoerder van dit leger was Willem Nagel. Nadat Willem Nagel voor Jacoba de steden Heemskerk, Monnikendam, Edam, Purmerend en Medemblik had heroverd, trok hij in dat jaar vervolgens op naar Enkhuizen en wist ook deze stad in te nemen. In de euforie van de reeks successen trok Willem Nagel met zijn leger vanuit Enkhuizen in de richting van Hoorn. Hoorn wilde een gevecht voor zijn stadspoorten vermijden en besloot daarom de naderende vijand tegemoet te gaan. De twee legers ontmoetten elkaar tussen Westwoud en Zwaag. Er volgden langdurige en zware gevechten op de Ouwe Dik (Oudendijk), die echter in het voordeel uitvielen van Jan Nagel. Veel Horinezen kwamen om of raakten gewond en in wanorde trokken de overgeblevenen zich terug richting Hoorn. Omdat de Hoornse legermacht zich buiten de stad bevond en op de vlucht was, was de stad feitelijk onverdedigd achtergelaten. Hoorn zou voor Jan Nagel een makkelijke prooi worden. Het stadsbestuur besloot om alle overgebleven vrouwen en kinderen voor de stad op de dijk te plaatsen, zodat de indruk zou ontstaan dat er een volgende legermacht gereed stond om de slag met Jan Nagel en zijn troepen aan te gaan. Dit ziende, besloot Willem Nagel zijn troepen rust te gunnen, alvorens het beleg van de stad Hoorn te beginnen. Aangenomen mag worden dat de aan Jacoba trouw gebleven steden en dorpen (waaronder Wognum) aan Willem Nagel de nodige ondersteuning hebben verleend en menskracht ter beschikking hebben gesteld. Ook de stad Hoorn had inmiddels vanuit Amsterdam versterking gevraagd en gekregen. Over zee waren 500 man troepen en 300 boogschutters aangevoerd onder leiding van Jan de Bastaard. Om het beleg van de stad te breken deden de Hoornse troepen via de Noorderpoort een uitval. Op het Keern troffen de twee legers elkaar en ontstond er een hevig en langdurig gevecht. Nadat Willem Nagel dodelijk getroffen was door pijlen van de boogschutters ontstond er een voordeel voor de Kabeljauwse strijders. De Hoeken moesten zich terugtrekken en vluchtten uiteindelijk in wanorde in de richting van Wognum, waarbij zij volgens Velius tot op het kerkhof in Wognum werden achtervolgd, gedood en gevangen genomen. Aangenomen

mag worden dat de familie Zael meegestreden heeft in de legers van Jan Nagel, terwijl de familie Ruych zich vermoedelijk bij de strijders van Jan de Bastaard heeft gevoegd. Enkele dagen later kwam Philips van Bourgondië naar Hoorn om de overwinning op Jacoba te vieren.

Stedelijke rechten van Wognum

Graaf Willem IV zag zich genoodzaakt om de bestuurlijke structuur in West-Friesland aan te passen. Het systeem van rechtspraak via de door de graaf benoemde baljuw van Medemblik werkte slecht. De achtereenvolgende baljuws maakten er een potje van en waren vooral uit op eigen macht en veel geldelijk gewin. In 1400 had dit al eens tot een opstand geleid die bijna de kop kostte van baljuw Coen van Harlaer. De bestuurlijke hervorming hield in dat er groepen bannen (dorpen) werden samengevoegd binnen een stedelijke eenheid. Binnen deze kleine steden mocht men via de door de graaf benoemde schout en de gekozen schepenen en vredemakers zelf weer een deel van het bestuur en de rechtspraak in handen nemen. Bij grafelijk besluit van 2 februari 1414 krijgt de Stede Wognum (waaronder Wognum, Nibbixwoud, Hauwert en Wadway) stadsrechten. In dit nieuwe stelsel past ook een nieuwe schout voor Wognum, waarvoor op 19 december 1413 Garbrant Jacobs wordt benoemd. De stedelijke rechten van Wognum worden door Philips van Bourgondië op 20 augustus 1426 afgenomen, als strafmaatregel voor de steun aan de Hoekse partijen en het beleg van Hoorn. Bovendien werd aan Wognum een boete opgelegd van 2000 kronen. Vanaf dat moment werd Wognum met zijn dorpen onder het poortrecht van Hoorn gebracht, waarvoor die stad in 1436 een fors bedrag betaalde aan de graaf. Dit verlies van zelfstandigheid zal voortduren tot 1796. Ook het baljuwschap werd opnieuw ingevoerd. Philips benoemt in 1434 een nieuwe schout in Wognum: Jacob Pieterszoon. Vanaf dat moment zullen we zien dat de familie Ruych zich steeds meer oriënteert op de binnenstedelijke politiek van Hoorn, dat immers als Kabeljauwse winnaar nogal wat macht had gewonnen. De familie Zael had voor het verkeerde kamp van de Hoeken gekozen en raakte daardoor bestuurlijk steeds verder buiten beeld, hoewel we in 1444 nog wel een Jan Zael tegenkomen als schout van Wieringen, een zoon van Claes Zael. De oude Claes Zael verhuisde in de jaren twintig van de 15^e eeuw vanaf de Schoutsplaats naar Hoorn. Zijn zoon Nicolaas bewoonde de Schoutsplaats vanaf dat moment als hoofdbewoner. Naar de rol van Claes Zael tijdens de Hoekse en Kabeljauwse twisten liet Philips van Bourgondië in 1427 een onderzoek instellen. Deze verklaring is bewaard gebleven. Door de Hoekse en Kabeljauwse twisten werden de families Ruych en Zael verder uit elkaar gedreven. Zij waren al geen vrienden, maar door deze

situatie waren de tegenstellingen alleen maar verder toegenomen: men kon elkaars bloed wel drinken.

Vete tussen de families Saal en Ruych

Het boterde al lange tijd niet tussen de beide families, die inmiddels vanaf 1400 in Wognum en Nibbixwoud woonden. Het vermoeden bestaat dat er al eerder ernstig handgemeen tussen de families plaatsvond en dat er over en weer rake klappen waren uitgedeeld. Ondanks de verre verwantschap leefden er verschillende vetes tussen de families. Naar oud Fries recht mochten die overigens ook vergolden worden in een handgemeen. Oog om oog en tand om tand was nog een veel voorkomende rechtsgang. Dit ondanks het feit dat kerk en staat duidelijke pogingen ondernamen om hieraan een einde te maken en de vergelding aan rechtbanken wensten over te laten.

Wendte en Veerkamp komen in hun onderzoek over 'de zoen tussen Ruych en Zael' tot de veronderstelling dat er in de jaren twintig al een grote uitbarsting had plaatsgevonden. In 1428 kwam Aernt die Ruge terug in Hoorn, nadat hij een aantal jaren verbannen was wegens doodslag op wellicht iemand van de familie Zael. Het systeem van verbanning, of weggestuurd worden voor een langdurige bedevaart, was in het recht van die jaren vooral bedoeld als afkoelingsperiode tussen de ruziemakers. Na terugkeer moest dan uiteindelijk een verzoening ofwel 'zoen' tot stand gebracht worden. Die verzoening was vooral gericht op het schadeloosstellen van de familieleden (meerdere graden) die daar nadeel van hadden ondervonden. Deze schade moest dan opgebracht worden door alle familieleden in meerdere graden van verwantschap van de dader. Deze vorm van genoegdoening hield dus een uitgebreide bestraffing in, in geld en/of goederen van de omvangrijke familie van de veroorzaker. De dader zelf kwam meestal met een verbanning en een forse boete vrij.

De oude Claes Zael, die vermoedelijk ergens rond 1365 in Amsterdam geboren moet zijn, had volgens de beschrijvingen zeven zonen en enkele dochters. De zonen woonden allen in Wognum, waar zij een passende behuizing hadden. In de archieven komen we onder meer tegen:

- Claes de jonge (Nicolaas) Zael, vermoedelijk de derde schout van Wognum, hij woonde op de Schoutsplaats aan de Kleine Zomerdijk.
- Melys of Melis Zael, vredemaker in Wognum, landeigenaar aan de Oude Gouw, een bekende vechtersbaas die geregeld in allerlei processen verzeild raakte.
- Folkert Claes Zaelenzoon.
- Lou Claes Zaelenzoon.
- Hein Claes Zaelenzoon.
- Jan Claes Zaelenzoon, die in 1444 benoemd werd tot schout van Wiering.

- De zoon is niet bij naam bekend.
- Aef Claes Zaelendochter.

Van de familie Ruych zijn ook de nodige gegevens bekend uit de schotboeken van Hoorn.

Rond 1400 kennen we twee takken Ruych:

- 1) Claes Ruych, die vermoedelijk te Venhuizen woonde en vijf kinderen had.
- 2) Aernt Ruych, die aanvankelijk in Wognum woonde en vanaf 1428 (na zijn verbanning) in Hoorn verblijf hield.

Van zijn drie zonen had Jan Aernt die Ruge in 1440 gronden in eigendom in Nibbixwoud.

Ook zoon Nanne Aernt die Ruge had grond in gebruik in Nibbixwoud, afkomstig van het leengoed van de heren van Montfoort. Later zien we dat Timan die Rughe in 1478 de gronden van zijn broer in gebruik had.

Nicolaes Zael (Claes de jonge)

De kinderen van de oude Claes Zael komen we in verschillende archieven uit die tijd tegen in allerlei hoedanigheden en in vele omstandigheden. Ze zijn redelijk goed te traceren.

De jonge Claes Zael moet ergens rond 1390 geboren zijn. Hij volgde zijn vader op als bewoner van de Schoutsplaats. Uit de schotboeken van Hoorn kennen we ook zijn zoon Willem (wellicht vernoemd naar oom Willem in Amsterdam?). We mogen ervan uitgaan dat Nicolaes/Claes betrokken was bij de moord op Aernt die Rughe in 1430, samen met zijn vader en enkele broers en schoonzonen. Hij zal ongetwijfeld meebetaald hebben aan de financiële schade die uit de verzoening voor het hof van Holland voortvloeide in 1433. Ik acht het niet uitgesloten dat hij nog tot 1434 als schout van Wognum heeft gefungeerd, in welk jaar hij opgevolgd wordt door Jacob Pieterszoon.

In 1431 verkocht Cornelis Baroen zijn aanspraken op het bodeambt van Wognum (zie WFA: 0348-2747). Rond de woning van de Zaelen ontstond in die tijd grote wateroverlast. De Schoutsplaats werd zelfs door het water bedreigd. Om hieraan een einde te maken sloegen de vijftien getroffen en de handen ineen (waaronder broer Melijs). Zij staken de Kleine Zomerdijk door om het water te kunnen lozen richting de Leek. Vanaf dat moment werd er voor het hof van Holland een reeks van processen gevoerd, die ook betrekking hadden op de zogenoemde Haelsluis (met toestemming van Albrecht van Beieren in 1360 aangelegd), die door Hoorn ten onrechte verplaatst is. In 1441 werd de stad Hoorn uiteindelijk door Philips gedwongen om vier doorsteken in de Zomerdijk te maken en vier voetbruggen aan te leggen en de Haelsluis te verplaatsen (zie ook WFON 1930: 'Binnendijken' door P. Schuurman).

Melijs Zael: moord en doodslag

Zoals we al gezien hebben was Melijs, ook wel als Melis aangeduid, een opgewonden persoonsje. Ik ga ervan uit dat hij ergens rond 1392 geboren moet zijn in de omgeving van Amsterdam. Uit de schotboeken van Hoorn weten we dat hij in ieder geval twee zoons had: Willem en Rippert. Hij had land in eigendom in de nabijheid van de Kleine Zomerdijk en in Nibbixwoud. Hij was in 1430 de hoofdrolspeler in de vete tussen de families Ruych en Zael, die toen tot een bloedige uitbarsting kwam. Samen met enkele broers en zwagers belandde hij in een fel handgemeen met Aernt Ruych en kompanen. Het werd een heftige strijd, waarbij enkele gewonden vielen en Aernt Ruych werd doodgeslagen.

Mr. De Goede beschrijft in zijn boek *Procesrecht* op pagina 15 wat de rechtsgevolgen zijn van doodslag: 'De familie van de moordenaar kwam door de moord onmiddellijk in een toestand van vete met de familie van de moordenaar. Dit kon slechts doorbroken worden door het schadeloos stellen van de familie van het slachtoffer in vele graden door de familie van de moordenaar in vele graden. Pas door de betaling van het zogenaamde weergeld kwam de familie van de moordenaar weer in een toestand van vrede met de familie van de vermoorde persoon.' Dit wordt doorgaans aangeduid met de term 'zoen' (verzoening).

Het komt wat ongeloofwaardig over dat Melijs Zael lopende dit proces over doodslag door de baljuw van Medemblik benoemd werd tot vredemaker in Wognum. Kennelijk had Melijs goede contacten.

Zoen tussen Ruych en Zael

Op 12 oktober 1433 wordt voor het hof van Holland een 'zoen' getroffen tussen de families Ruych en Zael wegens de doodslag op Aernt Ruych. Er moest diep in de buidel getast worden! Om te beginnen kreeg de familie Zael een boete opgelegd ten gunste van de graaf van tweehonderd Hollandse schilden. De verschillende generaties Zael moesten vierhonderd Hollandse schilden 'zoengeld' betalen aan de familie Ruych. Dit geld moest worden belegd in een vicarie of capelrie, een soort stichting met een goed doel. Verder moest de familie Zael voor de dode Aernt 364 zielenmissen laten lezen, en 'Kloosterwinning' doen tussen Maas en Zijpe. En voor 'halsgeld' en kosten moesten Melijs en zijn familie 74 schilden betalen aan de gewonden van de familie Ruych, te weten: Pieter Ruych en Jacob Janszoon. Ook de geschiedenis van de vicarie is inmiddels goed gedocumenteerd in het verhaal van J. Wendte en L. Veerkamp. De vicarie is een fundatie van geld en goederen. De jaarlijkse inkomsten van deze fundatie komen ten goede aan het levensonderhoud van een priester die tot taak heeft te bidden voor het zielenheil van de vermoorde persoon aan een daarvoor aangevozen altaar (het Cunera-altaar in de Grote Kerk in

Hoorn door, jawel, een geestelijke uit de familie Ruych). De stichting werd aanvankelijk beheerd door neven van Aernt Ruych. Voor het geld werd grond gekocht (5,5 morgen in de Risdam nabij de Dampten en ten noorden van de Bobeldijk). De gronden werden verpacht (doorgaans aan familieleden van Ruych) en van de opbrengst werden missen gelezen. Wendte en Veerkamp tonen aan dat de vicarie tweehonderd jaar lang heeft bestaan en pas in 1632 werd opgeheven.

Reeds eerder hebben we gezien dat Melijs Zael in 1438 ook betrokken was bij het doorsteken van de Kleine Zomerdijk en bij de processen voor het hof van Holland over de Haelsluis. Op 12 juli 1439 zien we Melijs Zael optreden als afgevaardigde van de stad Hoorn voor het hof van Holland, om kooplieden van die stad schadeloos te stellen voor een schip dat in beslag genomen is in Zeeland door Zwarte Tijmen uit Amsterdam en Zijvert Dirkszoon uit Hoorn. In 1441 treffen we Melijs opnieuw aan in een proces. In het kader van een verkrachtingszaak in Spanbroek zou hij getracht hebben om getuigen om te kopen!

Koopmansboekje van Gherit Comen Claeszn.

In het Westfries Archief treffen we een koopmansboekje aan van Gherit Comen en zijn broer Jan uit de periode 1457-1463. Een simpel schriftje waarin wordt bijgehouden wat er aan goederen gekocht en verkocht werd en op welke momenten er betaald moest worden. Over dit boekje is in 1924 een publicatie verschenen (119F23) van de hand van E. Brünner. Daarin wordt meegedeeld dat uit het *Schoudtboek van Hoorn* zou blijken dat de gebroeders verschillende bezigheden hadden, zoals: boer, lakenproducent, koopman, handelaar in vet en eigenaar van een werkplaats waarin wevers, bleeksters en nopsters werkzaam waren. Ook verchaften zij vlas en wol aan diverse personen, die dat verwerkten tot laken en linnen. Dit werd onder anderen gedaan door de vrouwen van het Cecilienklooster en de Begijnen in Hoorn. De gebroeders hadden voor

Een kijkje in een stedelijke spinnerij/weverij in de 16^e/17^e eeuw.

de lakenhandel verschillende grote afnemers in binnen- en buitenland. Hoorn voorzag West-Friesland in de 16^e eeuw van laken en linnen. Zij dreven bovendien een aanzienlijke linnen- en lakenhandel op Deventer met daarbij producten als rogge, vlas en hennep. Ook waren zij drapenier en wantsnijder en handelden zij in geldsoorten (wisselkantoor) in heel West-Friesland, Friesland en Duitsland. Zie hiervoor ook het boek van P. Koster uit 1929, *Hoorn in de middeleeuwen* (WFA 134C63).

Leveranciers uit Wognum

Op pagina 16 en volgende van het Koopmansboekje komen we een aantal kinderen tegen van de oude Claes Zael, die rond 1460 kennelijk zaken deden met de gebroeders Comen.

Jan Zael leverde voor een bedrag van *f* 20 rijnlandse guldens: 12 paar lakenen, ende 9 swartenen ende 11 roeden, ende 5 stechloet roden, ende 2 stechloet groenen. We komen hem drie keer tegen in het boekje.

Aan Lou Claes Zaelenzn. werd voor 1 rijnlandse gulden vlas geleverd, met daarbij de afspraak dat hij het verwerkte product (linnen) op de dag van Pinksteren komt ophalen.

Aan Ael Claes Zaelend. werd voor *f* 1 vlas geleverd en daarnaast ook voer. Ook hier de afspraak op Pinksteren.

Hein Claes Zaelenzn. leverde 2 ellen wits voor 1 gulden, ende 2 ellen wits voor 14 lieven, ende 5 quartier van 1 gulden van vlas ende ½ vierendeel bruuns voor 10,5 lieven, ende 1 ellen wits voor ½ gulden ende 4 ellen vesteins, die elle voor 5,5 lieven. Ook Hein komen we nog eenmaal tegen in het boekje.

Naast deze vier Zaelen komen we ook nog Hilgont Frijes tegen, Moei van Wognum, die vlas en wol afnam van de gebroeders. Ook ene Pieter van Wognum leverde kennelijk goederen. Het boekje meldt: Ick ben sculdig 3,5 gulden op de dag van Sinte Merten.

Voor de geldwaarden: een (postulaat)gulden kwam in die tijd overeen met 24,5 lieven.

We zien hier dus dat de kinderen van de oude Claes Zael de kost verdienden in de agrarische sector en daarnaast thuiswerk verrichtten. Dit zal veelal door de vrouwen zijn gedaan.

In de schotboeken van de stad Hoorn komen wij in 1436 ook de namen tegen van Claes Zael, Willem Zael (Claeszn), Pieter Zael (Claeszn) en Melijs Zael (Claeszn), en van Rippert Zael (Melijzsn), met gronden in Wognum, die zij gebruikten of waarvan zij eigenaar waren.

We zijn met het vorenstaande overzicht beland in het jaar 1500, waarmee zo'n 200 jaar familiegeschiedenis van de 'Saalen' inhoud heeft gekregen. Een boeiend verhaal, zeker nu dat ook nog eens binnen de histori-

sche kaders is geplaatst. Zoals hiervoor al is aangegeven, is het overzicht nog verre van compleet. Nader onderzoek van de archieven, met name rond Amsterdam en Amstelland, kan leiden tot veel aanvullingen en interessante verhalen. Daar het niet mijn bedoeling is geweest om een complete familiegenealogie uit te werken, blijft er voor toekomstige liefhebbers op dat gebied dus zeker nog veel werk te doen. Ook de aansluiting op de Genealogie van de familie Saal vanaf het jaar 1585, zoals die al eens in 1963 door ir. Koeman werd gepubliceerd, moet haalbaar worden geacht.

Bronnen/geraadpleegde literatuur:

- Brinkkemper/Boon/Karregat/Koek/Schiler/Steur-Hoogland/Tessel, 2000: *Van Monnikenwerk naar Parochiekerk*.
- Brünner, W. 1924: *Hoorns Koopmansboekje uit de 2^e helft van de 15^e eeuw*.
- Bisdom Haarlem: *Bijdragen aan de geschiedenis van het Bisdom Haarlem, jaargangen 17, 23, 31, 32, 33, 39, 40 en 46*.
- De Goede, A. 1940: *Swannotsrechten (Westfriesche Rechtsgeschiedenis)*.
- De Goede, A. 1946: *Procesrecht (Westfriesche Rechtsgeschiedenis)*.
- Groot J.P.M. 2012: *Wel en wee van onze dorpen tussen 1400 en 1500 (Jaarboek De Cromme Leeck)*.
- Gemeente Hoorn: *Schotboeken, Verpondingen, Tienden-register 1314 – 1318 (Westfries Archief)*.
- Kamma A. 2007: *De interne strijd tegen het water in de Vier Noorder Koggen (Jaarboek HV Medemblik)*.
- Knaap, van der/Veerkamp 1996: *Uit de Schemer van Hoorns verleden*.
- Koeman, C. 1963: *De Wognummer familie Saal (uitgave Stichting Westfriesche geslachten)*.
- Kort, J.C. 1979: *De leenkamers van de heren van Egmond (Ons Voorgeslacht nov. 1979)*.
- Kroon en Kapteijn 1891/1983: *Nieuwe Kronijk van Hoorn*.
- Loos, van der, J. 1910: *Het klooster van de oude nonnen in Amsterdam*.
- Meilink, P.A. 1929: *Archieven van de Staten van Holland van voor 1572*.
- Mieris Van: *Index Charters en Regesten*.
- Rentenaar: *Groot Charterboek*.
- Rosa: *Memorialiën van het Hof van Holland tussen 1300 en 1500*.
- Schuurman, P. 1930: *De binnendijken van de Vier Noorder Koggen (WFON 1930)*.
- Slob, W. 1941: *Genealogisch Tijdschrift Sibbe*.
- Velius, Th.: *Kroniek van Hoorn, deel 1*.
- Wendte en Veerkamp, 1990: *De vicarie van de zoen tussen Ruych en Saal*.
- Wendte en Veerkamp, 1993: *Ruych in West-Friesland (1428-1632)*.

Vornoemde bronnen zijn voor een groot deel te raadplegen in het Westfries Archief in Hoorn.